

दर्जी महिलाहरुको सामाजिक साँस्कृतिक र लैंगिक अवस्था
ईलाम नगरपालिकाको एक अध्ययन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक संकाय समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग विषय अन्तर्गत स्नाकोत्तर तह एम.ए. द्वितीय
वर्षको आर्जे पत्रको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत तयार पारिएको
शोधपत्र

शोधकर्ता

नाम : लक्ष्मी सुब्बा
परिक्षा रोल नं : १०२१९
साल : २०७३
रजिष्ट्रेशन नम्बर : ६२१८१४ - २००

त्रिभूवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा समाजशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र मानवशास्त्र शिक्षणविभाग
स्नातकोत्तर तह
महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम
नेपाल

सिफारीस : पत्र

यो अध्ययन त्रिभूवन विश्वविद्यालय, स्नातकोत्तर तह क्याम्पस महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पस इलामको समाजशास्त्र मानवशास्त्र तर्फको स्नातकोत्तर तहका नियमित छात्र लक्ष्मी सुब्बाले दर्जी महिलाहरुको सामाजिक साँस्कृतिक र लैंगिक अवस्थाको परिचय इलाम नगरपालीकाको स्थलगत अध्ययन शिर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा तयार पार्नु भएको हो । स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको आठौ पत्रको आवश्यकता परिपूर्तिको लागि तयार गरिएको यो शोधपत्र मूल्याङ्कनको लागि सिफारीस गर्दछु ।

मिति : २०७३ ।।

.....
माधव गड्तौला
समाजशास्त्र, मानवशास्त्र विभाग
स्नातकोत्तर तह
महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पस
इलाम

त्रिभूवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र मानवशास्त्र विभाग
स्नातकोत्तर तह
महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पस इलाम
नेपाल

स्वीकृति पत्र

त्रिभूवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको आठौपत्रको आवश्यकता पूर्तिको लागि स्नातकोत्तर तह महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पस इलामका नियमित छात्रा श्री लक्ष्मी सुब्बाले दर्जी महिलाहरुको सामाजिक साँस्कृतिक र लैंगिक अवस्थाको परिचय इलाम नगरपालीकाको स्थलगत अध्ययन शिर्षकको यो शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिको बैठकबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

- १) विभागीय प्रमुख श्री देवेन्द्र प्रसाद गुरागाई
- २) बाह्य परीक्षक श्री
- ३) शोध निर्देशक श्री माधव गड्तौला

मिति : २०७३ ।

प्राक्कथन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र मानवशास्त्र विभागबाट समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर उपाधी प्राप्त गर्नका लागि एउटा अनुसन्धान मूलक शोधपत्र प्रस्तुत गर्नुपर्ने भएकोले सो आवश्यकतालाई पूरा गर्नको लागि मैले यो शोधपत्र प्रस्तुत गरेको छु ।

हाम्रो देश नेपाल बहुजाति, बहुभाषा, बहुधर्म, बहुसंस्कृति भएको एकस्वतन्त्र राष्ट्र हो । राष्ट्रमा भएका सबै धर्म, भाषा, संस्कृति भेषभूषाको संरक्षण सम्वर्द्धन गर्नु राष्ट्र तथा जनताको महत्वपूर्ण दायित्व हो । अहिले देशमा गणतन्त्र लागु भएको अवस्था छ । मिति २०७२।६।३ मा घोषणा भएको छ यस संविधान उत्कृष्ट संविधान ठहर भएको छ । विभिन्न जात जाति, भाषाभाषि, धर्मसंस्कृति भएका मानिस महिला, दलित, अपाङ्ग, सिमान्तकृत, आदिवासी, जनजाति, पिछ्छाडीएका वर्ग आदिले राज्यका हरेक क्षेत्रमा आफ्नो समान सहभागिता छ । नेपालमा महिलाहरु विभिन्न कारणले पछाडि रहेका र त्यसमा पनि पछाडी परेका समुदायका महिलाको अवस्था अरु कमजोर भएकोले इलाम नगरपालीकामा रहेका दर्जी जातिका महिलाहरुको लैंगिक अवस्थाको बारेमा अध्ययन गरी यो शोधपत्र तयार गरिएकोले दर्जी जातिका महिलाहरुको लैंगिक अवस्थाको बारेमा सामान्य जानकारी गराउँदछ भन्ने विश्वास लिएको छु । यस सम्बन्धी सरोकार राख्ने सरकारी गैर सरकारी संघ संस्था तथा सरोकारीत सम्पूर्ण पक्षलाई यस शोधपत्रले केही हदसम्म भएपनि सहयोग पुर्याउँछ भन्ने लागेको छ । यो शोधपत्र तयार गर्न शोध निर्देशकको रुपमा रहेर हौसला मार्गदर्शन र सहयोग प्रदान गर्नुहुने स्नातकोत्तर क्याम्पस इलाम समाजशास्त्र मानवशास्त्र विभागका विभागिय प्रमुख देवेन्द्र गुरागाई आदरणीय गुरु नृसिंह कुमार खत्री प्रति हार्दिक आभार तथा कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । आवश्यक सल्लाह सुझाव तथा सहयोग गर्न हुने स्नातकोत्तर क्याम्पस इलामका आदरणीय गुरु माधव गड्तौला प्रति आभार व्यक्त गर्दछु । त्यसै गरी स्रोत सामग्री संकलन गर्ने लगायतका कार्यमा सहयोग गर्नुहुने प्रिय, भाई लीला सुब्बा, भाई गणेश सुब्बा आमा विष्णु देवी सुब्बा प्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु । स्रोत सामग्री संकलन, दर्जी संस्कार र संस्कृतिका बारेमा जानकारी गराईदिनु हुने तथा कम्प्यूटरमा समेत साथ दिने भाई राजेन लिम्बू प्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

मिति : २०७३ ।

लक्ष्मी सुब्बा

विषयसूची

शिर्षक	पेज नं.
शिफारीशपत्र	i
स्वीकृतिपत्र	ii
प्राक्कथन	iii
इलाम जिल्लाको नक्शा	iv
इलाम नगरपालिका नक्शा	v
विषयसूची	vi
तालिका सूची	ix

अध्याय एक

अध्ययनको सामान्य परिचय

१.१ पृष्ठभूमी	१
१.२ समस्या कथन	४
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	४
१.४ अध्ययनको महत्व	५
१.५ अध्ययन सीमा	६
१.६ अध्ययनको संगठनात्मक स्वरूप	६

अध्याय दुई

पूर्वसाहित्यको अध्ययन

२.१ पूर्व साहित्यको समीक्षा	८
२.१.१ सन्दर्भ सामग्री सम्बन्धी प्रकाशित लेख रचनाहरुको समीक्षा	८
२.१.२ पूर्व अध्ययनहरुको समीक्षा	९
२.२ सैद्धान्तिक समीक्षा	१३
२.२.१ संरचनात्मक प्रकार्यात्मक सिद्धान्त	१३
२.२.२ मार्क्सवादी सिद्धान्त	१५
२.२.३ लैंगिक सिद्धान्त	१६

अध्याय तीन

अनुसन्धान पद्धति

३.१ अनुसन्धानको ढाँचा	१८
३.२ नमूना छनौट विधि	१८
३.३ तथ्याङ्कको स्रोत	१८
३.३.१ प्राथमिक तथ्याङ्क	१९

३.३.२ द्वितीय तथ्याङ्क	१९
३.४ तथ्याङ्क संकलनका विधिहरु	१९
३.४.१ अवलोकन	१९
३.४.२ प्रश्नावली	१९
३.४.३ अन्तर्वाता	२०
३.४.४ वैयक्तिक अध्ययन	२०
३.५ तथ्याङ्क प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण	२०

अध्याय चार

अध्ययन क्षेत्रको परिचय

४.१ इलाम शब्दको उत्पत्ति	२१
४.१.१ भौगोलिक स्थिति	२१
४.१.२ हावापानी	२२
४.१.३ प्रमुख नदीहरु तथा पोखरी	२२
४.१.४ कृषि	२२
४.१.५ पर्यटकीय स्थलहरु	२३
४.१.६ राजनीतिक स्थिति	२४
४.१.७ मुख्य जात जातिहरु	२४
४.१.८ दर्जी जातजातिहरु	२४
४.१.८ धार्मिक स्थलहरु	२४
४.२ इलाम नगरपालीकाको परिचय	२५
४.३ इलाम नगरपालीकाका दर्जी जातिको परिचयात्मक विवरण	२५
४.३.१ दर्जी जातिका थरहरु	२६
४.३.२ दर्जी जातिका परिवार	२६
४.३.३ इलाम नगरपालीकाका दर्जीहरुले बोल्ने भाषा	२६
४.३.४ घरको बनौट	२६
४.३.५ खानपान र भाँडाकुडा	२७
४.३.६ मनोरञ्जन	२७
४.३.७ गरगहना र भेषभूषा	२८
४.३.८ विवाह	२८
४.३.९ नातेदारी	२९
४.४ परिवारमा महिलाको स्थान	२९
४.५ दर्जी महिलाहरुको सामाजिक संरचना	३०
४.५.१ दर्जी जातिको धर्म	३०
४.५.२ विवाह संस्कार	३१
४.५.३ जन्म संस्कार	३२

४.५.४ मृत्यु संस्कार (दाह संस्कार)	३४
४.५.५ चाडपर्वहरु	३५

अध्याय पाँच

तथ्याडक, विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण

५.१ दर्जी महिलाहरुको सामाजिक पक्ष	३८
५.१.१ थरको आधारमा उत्तरदाताहरुको अध्ययन	३८
५.१.२ दर्जी महिलाहरुको धर्म सम्बन्धी विवरण	३९
५.१.३ दर्जी महिलाहरुको परिवार सम्बन्धि अध्ययन	३९
५.१.४ दर्जी महिलाहरुको उमेर सम्बन्धि अध्ययन	४०
५.१.५ दर्जी महिलाहरुको श्रम विविधता सम्बन्धि अध्ययन	४०
५.२ दर्जी महिलाहरुको राजनैतिक स्थिति सम्बन्धि अध्ययन	४१
५.३ दर्जी महिलाहरुको स्वस्थ सम्बन्धि चेतनाको अध्ययन	४१
५.३.१ परिवार नियोजनका साधनको प्रयोग	४२
५.३.२ फोहोर मैला व्यवस्थापन सम्बन्धी जानकारी	४२
५.४ पारिवारिक निर्णय प्रक्रियामा उत्तरदाताहरुको सहभागिता	४३
५.५ दर्जी महिलाहरुको शैक्षिक अवस्था सम्बन्धी अध्ययन	४३
५.६ दर्जी महिलाहरुको आर्थिक पक्षको अध्ययन	४४
५.६.१ दर्जी महिलाहरुको आर्थिक स्थिति	४४
५.६.२ दर्जी महिलाहरुको भू स्वामित्व स्थिति सम्बन्धी अध्ययन	४५
५.६.३ दर्जी महिलाहरुको आयश्रोत सम्बन्धी अध्ययन	४५
५.६.४ दर्जी महिलाहरुको पारिवारिक खर्च सम्बन्धी अध्ययन	४६
५.७ उत्तरदाताहरुको अवस्था कमजोर हुनका कारणहरु	४६
५.७.१ पितृसत्तात्मक सोच	४६
५.७.२ सामाजिक तथा साँस्कृतिक मूल्य मान्यता	४७
५.७.३ व्यवसायीक सीपको अभाव	४७
५.७.४ आर्थिक परनिर्भरता	४७
५.७.५ अवसरको कमी	४७
५.८ वैयक्तिक अध्ययन	४७

अध्याय छ

सारांश, निष्कर्ष र सुझाव

६.१ सारांश	५०
६.२ निष्कर्ष	५२
६.३ सुझाव	५३
परिशिष्टहरु	५४

तालिका सूची

तालिका नं

तालिका शिर्षक

पृष्ठ

- तालिका नं १ : थरको आधारमा उत्तरदाताहरुको विवरण
तालिका नं २ : दर्जी महिलाहरुको धर्मसम्बन्धी विवरण
तालिका नं ३ : दर्जी महिलाहरुको परिवार सम्बन्धी विवरण
तालिका नं ४ : दर्जी महिलाहरुको उमेर सम्बन्धी विवरण
तालिका नं ५ : दर्जी महिलाहरुको श्रम विविधता सम्बन्धी विवरण
तालिका नं ६ : दर्जी महिलाहरुको स्वस्थ सम्बन्धी चेतनाको विवरण
तालिका नं ७ : फोहोर मैला व्यवस्थापन सम्बन्धी विवरण
तालिका नं ८ : दर्जी महिलाहरुको शैक्षिक अवस्था सम्बन्धी विवरण
तालिका नं ९ : दर्जी महिलाहरुको आर्थिक स्थितिको विवरण
तालिका नं १० : दर्जी महिलाहरुको भू स्वामित्व स्थिति सम्बन्धीको विवरण
तालिका नं ११ : दर्जी महिलाहरुको आयश्रोत सम्बन्धी विवरण
तालिका नं १२ : दर्जी महिलाहरुको पारिवारिक खर्च सम्बन्धी विवरण